

Din Psikolojisi

Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar

Editör:
Ali Ayten

© İz Yayıncılık Limited Şirketi, 2017

Sertifika no: 17313

İZ YAYINCILIK: 617

İnceleme araştırma dizisi: 217

ISBN: 978-975-355-758-0

4. Baskı; İstanbul, 2017

Litros Yolu, Fatih Sanayi Sitesi 12/280, Topkapı-İstanbul

telefon: (212) 5207210 • faks: (212) 5115791

www.iz.com.tr • bilgi@iz.com.tr

kapak: Medine Efe

Basıldığı yer: Alemdar Ofset Matbaacılık (sertifika no: 22953)
Davutpaşa Caddesi Besler İş Merkezi No: 20/29 Topkapı/İstanbul

Din Psikolojisi

Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar

Editör:

Ali Ayten

ALİ AYTEN; 1979'da Konya'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Derbent'te tamamladı. 2002 yılında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2004'te "Kendini Gerçekleştirme ve Dindarlık İlişkisi" başlıklı çalışmasıyla yüksek lisansını bitirdi. 2009'da "Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. Evli ve iki çocuk babası olan yazar, halen Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi "Din Psikolojisi" bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Din psikolojisi alanında yayınlanmış makale ve kitapları bulunmaktadır.

Eserleri:

Psikoloji ve Din, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006/2010.

Empati ve Din, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Türbeler: Popüler Dindarlığın Durakları, Timaş Yayınları, İstanbul 2010. (Prof. Dr. Ali Köse ile birlikte).

Din Psikolojisi: Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar, İz Yayıncılık, İstanbul 2010.

Tanrı'ya Sığınmak: Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-sosyal Bir Araştırma, İz Yayıncılık, İstanbul 2010.

İçindekiler

Sunuş.....	7
------------	---

DİN PSİKOLOJİSİ: DÜN, BUGÜN VE YARIN

I. Giriş	13
1. Din Psikolojisinin Dünü ve Bugünü.....	14
2. Son 25 yılda Din Psikolojisi Alanındaki Gelişmeler.....	15
3. Dinin ve Maneviyatın Kavramsallaştırılmasındaki İlerlemeler.....	18
4. Manevi ve Dînî Yapıların Ölçülmesindeki İlerlemeler.....	21
II. Din ve Duygu: Maneviyatın Hissî Temelleri	23
1. Erdeme Dönüş.....	27
2. Şükran.....	28
3. Affedicilik.....	30
4. Alçakgönüllülük.....	31
III. Kişilik ve Din	33
1. Din ve Beş Faktör Modeli.....	34
2. Kişilik Psikolojisi Analizinde Yeni Birimler.....	34
3. Manevi Aşknlık.....	35
4. Nihâî İlgiler.....	36
5. Manevi Dönüşüm (Spiritual Transformation).....	38
IV. Sonuç	40
Kaynakça	43

PSİKANALİZ VE DİN: FREUD, JUNG, FROMM VE ERİKSON'UN GÖRÜŞLERİ

Psikanaliz ve Din.....	57
I. Psikanalizin Öncü Şahsiyetleri	58

1. Sigmund Freud: Bir Yanılsama Olarak Din.....	58
a. Freud'un Kişilik Teorisi.....	59
b. Freud'un Dine Bakışı.....	63
1. Carl Gustav Jung: Arketip Olarak Din.....	68
a. Kolektif Bilinçdışı.....	70
b. Arketipler.....	71
c. Bireyleşme (Individuation).....	73
II. İkinci Nesil Psikanalistler	75
1. Erich Fromm (1930-1980): İnsan Sevgisi Olarak Din.....	75
a. Otoriter Dine Karşı Hümanist Din.....	77
2. Erik Erikson: Epigenetik Bir Erdem Olarak Din.....	79
a. İnsanın Sekiz Gelişim Evresi.....	80
b. Epigenetik Ahlak.....	81
c. Luther, Kimlik ve Sadakat.....	82
III. Sonuç	85
Kaynakça	89

ARAP ÜLKELERİNDE İSLÂMÎ PSİKOLOJİ VE DİN PSİKOLOJİSİ ÇALIŞMALARI

I. Giriş	93
II. İslâmî Psikoloji	96
III. Din Psikolojisi	104
a) Din Psikolojisi Makalelerinin Yayınlandığı Dergiler.....	105
b) Din Psikolojisiyle İlgili Tezler.....	107
c) Dindarlık Çalışmaları ve Dindarlığın Ölçülmesi.....	110
d) Dindarlık ve Demografik Değişkenler.....	113
e) Dinî ve Ahlakî Gelişim.....	115
f) Dindarlık, Değerler ve Ahlak.....	116
g) Dindarlık, Kişilik ve Kimlik.....	117
h) Dindarlık ve Olumsuz Tutum, Davranışlar.....	119
ı) Dindarlık ve Ruh Sağlığı.....	120
IV. Sonuç	129
Kaynakça	132

TRANSPERSONEL PSİKOLOJİ NEDİR NE DEĞİLDİR?

I. Giriş	143
II. Transpersonel Psikolojinin Ortaya Çıkış Süreci	145
III. Transpersonel Psikolojinin Tanımı, Konusu ve Metodu	149
1. Transpersonel Psikoloji Nedir?	149
2. Transpersonel Psikoloji'nin Konusu ve Metodu	152
IV. Transpersonel Psikoloji, Din Psikolojisi ve Parapsikoloji	156
V. Transpersonel Psikolojiye Yöneltilen Eleştiriler ve Ekolün Geleceği	160
VI. Sonuç	165
Kaynakça	167

HÜMANİST/

TRANSPERSONEL BİR DİN PSİKOLOJİSİNE DOĞRU

I. Hümanist ve Transpersonel Psikoloji	175
II. Transpersonel ve Hümanist Psikolojide Metot	177
III. Hümanist/Transpersonel Din Psikolojisinin İmkanı	179
Kaynakça	183

DİN PSİKOLOJİSİNDE TARİHSEL-KÜLTÜREL YAKLAŞIM:

DİŞİPLİNLERARASI ARAŞTIRMALAR İÇİN BAKIŞ AÇILARI

I. Beşerî Bilim Din Psikolojisine Doğru	189
II. Psikolojide Çoğulcu Yaklaşım	192
III. Din Psikolojisinin Nesnesi: Kültürün Ürünü Olarak Dindarlık	194
IV. Kültürel-Psikolojik Yaklaşım	196
V. İnsan Öznelliğinin Tarihselliği	198
VI. Çifte Yaklaşım: Tarihsel ve Kültürel Yaklaşımlar	201
VII. Tarihsel-Kültürel Psikolojinin Farklı Görünümleri	202
1. Tarihsel Psikoloji (Historical Psychology)	202
2. Psikolojik Tarih Yazımcılığı (Psychological Historiography)	204

3. Psiko-tarih (Psychohistory).....	205
VIII. Psiko-Tarih: Din Psikolojisinde Disiplinlerarası Bir Yaklaşım Örneği.....	207
Kaynakça.....	210

DİN PSİKOLOJİSİNİN GELECEĞİ

Din Psikolojisi Alanında Söz Sahibi Psikologların Alanın Geleceğiyle İlgili Düşünceleri

I. Giriş	221
II. Dr. Richard Gorsuch.....	222
III. Dr. Ralph Hood.....	224
IV. Dr. Bernard Spilka.....	226
V. Dr. Patricia Schoenrade.....	228
VI. Sonuç.....	230

Sunuş

Din psikolojisi alanına giren bazı temel konularla ilgili genel bilgiler vermeyi ve din psikolojisinin son dönemdeki gelişimini özetlemeyi amaçlayan bu çalışma yedi makaleden oluşmaktadır. Makalelerde genel olarak din psikolojisinin tarihsel süreci, bugünkü durumu, temel problemleri, disiplinlerarası çalışmanın imkânı, psikolojideki mevcut ekollerle ilişkisi, yerel bir alan olarak İslâmî psikoloji ve din psikolojisi alanının geleceği ele alınmaktadır.

Robert A. Emmons ve Raymond F. Paloutzian'ın kaleme aldığı, "*Din Psikolojisi: Dün, Bugün ve Yarın*" başlıklı makalede, öncelikle din psikolojisinin dünü özetlenmekte, geçmişte bu sahadakilerin yaptıkları çalışmalar ve bugünden sonra sahadaki araştırmacıların yapması gerekenler üzerinde durulmaktadır. Din psikolojisinin William James, Edwin D. Starbuck ve Stanley Hall gibi öncülleri ve Sigmund Freud, Carl G. Jung gibi ikinci dönem teorisyenlerinin çalışmaları ve bu çalışmaların din psikolojisi açısından taşıdığı önem zikredilmektedir. Özellikle din psikolojisinin son 25 yılda kaydettiği gelişmeler ve genel psikoloji içerisinde edindiği konum üzerinde durulmaktadır. Din psikolojisinde son yıllarda popülerliği artan din-maneviyat, din-duygu ilişkisi ve ihmal edilen dindarlık-kişilik ilişkisi ve sosyal psikolojiye dair konularla ilgili yapılan araştırmalar ele alınmaktadır. Din-duygu ilişkisi çerçevesinde maneviyatın hissi temelleri, şükran, affedicilik, alçakgönüllülük gibi konular, din ve kişilik bağlamında ise, Beş Faktör Modeli çerçeve-

sinde dindarlık kişilik ilişkisine dair araştırmalar irdelenmektedir. Ayrıca makalede, gelecekte din psikolojisine anlamlı katkı sağlayacak yeni araştırmalar için bir rota tespit edilmektedir.

Robert Crapss'ın yazdığı "*Psikanaliz ve Din*" başlıklı makalede ise, psikanaliz ekolüne mensup Sigmund Freud, Carl Gustav Jung, Erich Fromm, Erik Erikson'un din ve tanrı görüşlerine yer verilmektedir. Makalede, öncelikle, görüşleriyle XX. Yüzyıla damgasını vuran ve başta psikologlar olmak üzere pek çok düşünürü etkileyen Freud'un görüşleri ele alınmaktadır. Freud'un kişilik teorisi ve genel olarak "bir yanılısama" olarak değerlendirdiği din hakkındaki görüşleri anlatılmakta ve dinin bireyin gelişimindeki psikolojik fonksiyonları Freud'un kişilik teorisi bağlamında değerlendirilmektedir. Makalede, ikinci olarak, Freud'un "veliahtım" dediği Jung'un din ve tanrı görüşleri, Freud'un görüşleriyle benzerlik ve farklılıkları dikkate alınarak anlatılmaktadır. Jung'un din görüşü, arketipler, kolektif bilinçdışı ve bireyleşme çerçevesinde ele alınmaktadır. Makalede ikinci nesil psikanalisteler olarak görülen Fromm ve Erikson'un dine dair psikolojik yaklaşımlarına da yer verilmektedir. Bu çerçevede Fromm'un sevgi kavramı bağlamında, Erikson'un ise erdem kavramıyla ilintilendirerek dile getirdiği din görüşleri anlatılmaktadır.

Arap ülkelerinde yapılan din psikolojisi ve İslâmî psikoloji çalışmalarını ele alan üçüncü makalede ise Ayten, hem modern psikolojinin temel ilke ve metotları kullanılarak yapılan din psikolojisi çalışmalarını hem de 'dini psikoloji' çerçevesinde değerlendirilen İslâmî psikoloji çalışmalarına değinmektedir. Dindarlık, ruh sağlığı, kişilik, değerler gibi din psikolojine dahil olan konularda yapılan teorik ve empririk çalışmaları literatür taraması yöntemiyle ele almaktadır. Makaleye aralarında Mısır, Ürdün, Sudan, Suûdi Arabistan, Cezayir, Lübnan gibi Arap ülkelerinde psikoloji ve psikiyatri alanlarında din psikolojisi ile ilgili yapılan Arapça ve İngilizce çalışmalar dâhil edilmiştir. Makalede, Arap ülkelerinde din psikolojisi çerçevesinde yapılan çalışmaların tarihsel süreci ve bugünü incelen-

mekte, din psikolojisinin üniversitelerdeki akademik serüveni hakkında bilgiler sunulmaktadır. Ayrıca Arap ülkelerinde yapılan din psikolojisi çalışmalarıyla Türkiye’de yapılanlar arasında karşılaştırmalara yer verilmektedir.

Transpersonel Psikoloji Nedir Ne Değildir? başlıklı makalede, psikanaliz, davranışçılık ve hümanist psikolojiden sonra psikolojideki “Dördüncü Gücü” temsil eden transpersonel yaklaşım ele alınmaktadır. Transpersonel psikolojinin tanımına, tarihsel sürecine, ortaya çıkışını hızlandıran etkenlere, ilgilendiği konulara, kullandığı metotlara ve bu yaklaşıma yöneltilen eleştirilere yer verilmektedir. Ayrıca makalede, transpersonel psikolojinin günümüzdeki konumu, problemleri, din psikolojisi ve parapsikolojisiyle ilişkisi ve geleceği irdelenmektedir. Kısacası transpersonel psikolojini *ne olup ne olmadığı* sorusu cevaplandırılmaktadır.

“Hümanist/Transpersonel Bir Din Psikolojisine Doğru” başlıklı makalede, John Tisdale, Transpersonel bir din psikolojisi mümkün müdür? sorusuna cevap aramaktadır. Bu çerçevede, transpersonel psikolojide ve hümanist psikolojide kullanılan nitel ve nicel metotlar irdelenmektedir. Tisdale, transpersonel din psikolojisinin imkânını irdelerken, hümanist psikoloji, transpersonel psikoloji ve din psikolojisindeki bazı metodik ve kavramsal belirsizliklere dikkat çekmekte ve bu belirsizliklerin giderilmesi yönünde yeni fikirler ve yaklaşımlar sergilemektedir.

“Din Psikolojisinde Tarihsel-Kültürel Yaklaşım” başlıklı makalede, Jacob Belzen, John Tisdale gibi din psikolojisinde paradigmatic değişikliklerin önemine dikkat çekmektedir. Genel psikolojinin temel sorunlarının din psikolojisi için de geçerli olduğunu belirten Belzen, sahanın gelişmesinde disiplinlerarası çalışmaların önemine vurguda bulunmakta ve özellikle kültürel/tarihsel din psikolojisi çalışmalarına dikkat çekmektedir. Belzen, *psiko-tarih*’i, din psikolojisinde disiplinlerarası bir yaklaşım örneği olarak sunmaktadır.

Son olarak kitapta yer alan “Din Psikolojisinin Geleceği” isimli makalede ise, Richard Gorsuch, Ralph Hood, Bernard

Spilka ve Parricia Schoenrade gibi din psikolojisinde söz sahibi psikologların alanın temel problemleri ve geleceğiyle ilgili düşüncelerine yer verilmektedir.

Türkiye’de hızla gelişmesini temenni ettiğim Din Psikolojisi çalışmalarına katkı olması dileğiyle...

Ali Ayten

Ümraniye 2012

aliayten@marmara.edu.tr